

• Loring M. Danforth, *Firewalking and Religious Healing: the Anastenaria of Greece and the American Firewalking Movement*, Princeton University Press, 333 σελ.

ΑΝ ΟΙ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ επιχειρηματίες ανακαλύπτουν τις τελετουργίες των αναστενάρηδων, το κάνουν για τις θεραπευτικές τους ιδιότητες: οι μύστες του New Age βαδίζουν πάνω στη φωτιά.

Το 1975-1976, ο Loring M. Danforth διεξήγαγε επί ένα χρόνο την επιτόπιά του έρευνα στο ελληνικό χωριό Αγία Ελένη. Το χωριό αυτό βρίσκεται στην περιοχή των Σερρών, στην Ανατολική Μακεδονία, και είναι γνωστό στην Ελλάδα για ένα πράγμα: για το ότι στις 21 Μαΐου γίνεται εκεί το πανηγύρι των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης. Η γιορτή αυτή είναι μέρος του τελετουργικού κύκλου Αναστενάρια, και η κορυφαία στιγμή της είναι εκείνη κατά την οποία οι μετέχοντες, οι αναστενάρηδες, αποδεικνύουν την πίστη τους περπατώντας πάνω στην αναμμένη θράκα.

Έκτοτε ο Loring M. Danforth ξαναγύρισε στην Αγία Ελένη δυο φορές: τη μία το Μάιο του 1981 και την άλλη το Μάιο του 1986. Πριν όμως από την τελευταία του επίσκεψη συνέβη ένα αναπάντεχο γεγονός. Στις 21 Μαΐου 1985, ένας σαραντάχρονος Αμερικανός, ο Ken Cadigan, εξέπληξε τους πάντες χορεύοντας πάνω στη θράκα στο Λαγκαδά, μια πόλη κοντά στη Θεσσαλονίκη όπου επίσης γίνεται πανηγύρι των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης. Ο Cadigan έκλεψε την παραστάση από τους άλλους πανηγυριστές, όπως μετέδωσε η εφημερίδα *Θεσσαλονίκη* (η οποία ωστόσο αποκατέστησε την τιμή του έθνους διευκρινίζοντας ότι ο Αμερικανός «πέρασε πολύ βιαστικά» πάνω από τη θράκα – κάτι το οποίο ο Cadigan διέψευσε αργότερα – και υπενθυμίζοντας στους αναγνώστες της ότι ένας άλλος ξένος, αυτή τη φορά Ιταλός, είχε υποστεί σοβαρά εγκαύματα τον προηγούμενο χρόνο). Τον Ιούνιο 1985, ο Cadigan επισκέφθηκε τον Danforth στο σπίτι του, στο Λιούιστον του Μαϊν. Ο Cadigan, κατά τα λεγόμενά του, ανήκε σε μια ομάδα εξήντα ή εβδομήντα ατόμων, ανάμεσά τους και δώδεκα περίπου επαγγελματίες, τα οποία διηύθυναν ομίλους «πυροβασίας» στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο ίδιος προσδοκούσε να διευθύνει σύντομα έναν τέτοιο όμιλο στην Πολωνία. Στο Λαγκαδά, ωστόσο, είχε κάνει κάτι διαφορετικό και πολύ περισσότερο «τελετουργικό»: χόρευε πάνω στη θράκα.

Αυτόν λοιπόν το χορό, και όχι τόσο την απλή πυροβασία, επιθυμούσε ο Cadigan να εισαγάγει στην Αμερική, ενδεχομένως με τη συνοδρομή του Stevie Wonder, στο πλαίσιο μιας γιγαντιαίας τελετής με εκατοντάδες συμμετεχόντων, με ορχήστρες και μισή δωδεκάδα πυρρές. Ήθελε δε τα πράγματα να γίνουν όπως πρέπει, γι' αυτό και επι-

σκέφθηκε τον Danforth: τον προσκάλεσε να μιλήσει και να λάβει κι αυτός μέρος στην επόμενη συνάντηση του ομίλου του, που είχε οριστεί για το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου.

Ο Danforth ήταν παρών στην περίπτωση αυτή. Περπάτησε μάλιστα πάνω στη θράκα, όχι χωρίς κάποια ανησυχία, και βγήκε από μέσα σώος και αβλαβής. Έτσι, χάρη στην επαφή του με τον Cadigan και το «The Hundredth Monkey Project», ο Danforth είχε την ευκαιρία να γνωρίσει μια πτυχή της δικής του κουλτούρας, για την οποία αγνοούσε μέχρι τότε σχεδόν τα πάντα: το αμερικανικό κίνημα του New Age, που στάθηκε αφορμή να γράψει το *Fire-walking and Religious Healing: the Anastenaria of Greece and the American Fire-walking Movement*. Πρόκειται για ένα αξιόλογο έργο, πολύ περισσότερο μάλιστα που ανασκευάζει ορισμένες από τις τρέχουσες προκαταλήψεις της ανθρωπολογίας.

Λονδρέζος πανκ και Αφρικανός πολεμιστής

Για έναν ξένο, τα Αναστενάρια και ο χορός πάνω στη θράκα είναι κάτι το εξωτικό, πράγμα που ισχύει ακόμη και για τους Έλληνες, παρ' όλα τα άρθρα των εφημερίδων, τις κάμερες της τηλεοράσεως και των βίντεο, και τους ολοένα αυξανόμενους επισκέπτες. Για το ευρύ κοινό, το κίνημα New Age των Ηνωμένων Πολιτειών σχετίζεται παρομοίως με τον εξωτισμό. Κι αν ο όρος αυτός μοιάζει να μην είναι ενδεδειγμένος προκειμένου για λευκούς, εύπορους και καλλιεργημένους Αμερικανούς αστούς, παραμένει ωστόσο γεγονός ότι ορισμένοι από αυτούς μπουκλώνονται εκούσια με exotica: το σιάτσου, το τάντρα, τη θεραπεία με πυραμίδες και με χρυστάλλους· τη μια εβδομάδα έχουν πέραση οι πυροβασίες, την άλλη τα πνευματικά προσκυνήματα στο μυστικιστικό Περού.

Μολαταύτα, στους πανεπιστημιακούς κύκλους της ανθρωπολογίας (και ιδιαίτερα στην Ευρώπη), ο εξωτισμός είναι κάπως ξεπερασμένος, εν μέρει φυσικά επειδή είναι ικανός να προάγει ανέξοδα αυτές ακριβώς τις έντονες συγκινήσεις (τελικά βέβαια κοστίζουν αρκετά ακριβά) που συμβάλλουν στην επιτυχία του κινήματος New Age.

Γενικότερα, οι ανθρωπολόγοι ισχυρίζονται ότι, μελετώντας το εξαιρετικό αντί του συνήθους, κινδυνεύουμε να «εξωτικοποιούμε» άλλους πολιτισμούς κατά τρόπο που είναι – έστω και αν καταλήγει σε μια μορφή λαϊκού ρομαντισμού – συμπτωματικός των σχέσεων εξουσίας οι οποίες δίνουν σε έναν πολιτισμό το δικαίωμα να ευτελίζει έναν άλλον. Στο κάτω κάτω, η μεγάλη πλειονότητα των Ελλήνων δεν περπατά πάνω στα αναμμένα κάρβουνα.

Επιπλέον, η σύγκριση ανάμεσα στα πολιτισμικά φαινόμενα διαφορετικών κοινωνιών που βασίζεται σε επιφανειακές ομοιότητες θεωρείται εξ ίσου επικίνδυνη, καθόσον μπορεί πολύ εύκολα να οδηγήσει στη σκέψη ότι ένας Λονδρέζος πανκ και ένας Αφρικανός πολεμιστής, που βάφουν και οι δυο το πρόσωπό τους, κάνουν το ίδιο πράγμα. Τα αναμμένα κάρβουνα και τα κρύα πόδια αρκούν άραγε για να αποκτήσει νόημα ή σύγκριση ανάμεσα στα Αναστενάρια και το New Age;

Στην περίπτωση του Danforth μπορούμε ευθύς να αποκρούσουμε αυτές τις επιπόλαιες κατηγορίες: κανείς ποτέ δεν θα μπορούσε να του προσάψει ότι ρέπει προς τον εξωτισμό.

Αντίθετα μάλιστα, χάρη στην ακρίβεια, τη λεπτότητα και, θα προσθέταμε, την εξαιρετική ευσυνειδησία της εθνογραφικής του προσέγγισης, το εξωτικό έρχεται προοδευτικά και δένει με τον κοινωνι-

* Ο Roger Just είναι ανθρωπολόγος και διδάσκει στο πανεπιστήμιο της Μελβούρνης. Στην Ελλάδα έχουν δημοσιευτεί δύο άρθρα του: «Τα όρια της συγγένειας: συγγένεια και κοινωνικό φύλο σε ένα νησί του Ιονίου», στο Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλλης (επιμ.), *Ταντότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα*, Καστανιώτης/Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Αθήνα 1992 και «Στους πλουσιότερους άνδρες, νεότερες γυναίκες: η περίπτωση του Μεγανησιού στο Ιόνιο» στο C. Pialut (επιμ.), *Οικογένεια και περιουσία στην Ελλάδα και την Κύπρο*, Εστία-Κολλάρος, Αθήνα 1994.

κό περίγυρο από τον οποίο προέκυψε, έτσι ώστε να μην αντιμετωπίσουμε τον χορό πάνω στη θράκα στην Αγία Ελένη ως αξιοπερίεργο πολιτιστικό θέαμα, αλλά μάλλον ως έκφραση των κοινωνικά και ιστορικά καθορισμένων ανησυχιών, συνθηκών και αξιών μιας συγκεκριμένης κοινότητας.

Και ό,τι επιτυγχάνει ο Danforth για την κατανόηση των Αναστεναριών, το επιτυγχάνει εξίσου καλά (και μάλιστα με πολύ μεγαλύτερη κομψότητα απ' ό,τι θα φανταζόμουν) για την κατανόηση των πιο ακραίων υπερβολών του κινήματος New Age και της αμερικανικής πυροβολασίας. Ωστόσο, η πραγματική αρετή του έργου του έγκειται στη δομή του. Η εθνογραφία του είναι έως ένα βαθμό συνειδητά «πειραματική», καθόσον χρησιμοποιεί συγχρόνως τόσο τις παρατηρήσεις από πρώτο χέρι, τις άμεσες μαρτυρίες πρωταγωνιστών, όσο και την ανάλυση. Αλλά τα περάσματα από το ένα στοιχείο στο άλλο είναι άψογα, και συλλαμβάνουμε τον εαυτό μας να διερωτώμαστε για τα δεδομένα, στα σημεία ακριβώς όπου θέτει ανάλο-

γες ερωτήσεις και ο Danforth.

Η καταγωγή των Αναστεναριών (όπως άλλωστε και η προέλευση του όρου) είναι μάλλον ανεξακριβωτή, ωστόσο η τελετουργία εισήχθη στην ελληνική Μακεδονία από Θράκες πρόσφυγες οι οποίοι το 1914 αναγκάστηκαν, λόγω των Βαλκανικών πολέμων, να εγκαταλείψουν το χωριό Κωστί (στη σημερινή Βουλγαρία), παίρνοντας μαζί τους και τις θαυματουργές εικόνες τους. Το 1976, αυτοί οι Κωστιλήδες αντιπροσώπευαν περίπου το ήμισυ του πληθυσμού της Αγίας Ελένης (που αριθμούσε την εποχή εκείνη λίγο παραπάνω από 700 ψυχές), ενώ σε ολόκληρη την ελληνική Μακεδονία οι Κωστιλήδες ήταν περίπου 1500.

Καμιά εκατοστή ανάμεσά τους ήταν αναστενάρηδες, από τους οποίους τα δυο τρίτα ήταν γυναίκες, πράγμα που έχει την σημασία του. Στην ίδια την Αγία Ελένη υπήρχαν γύρω στα δέκα εννέα άτομα, στη μεγάλη πλειονότητά τους γυναίκες, που ήταν ή υπήρξαν κάποτε αναστενάρηδες.

Ο τελετουργικός κύκλος των Αναστεναριών συνδέεται στενά με το εορτολόγιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, και οι μετέχοντες είναι θρησκευόμενοι χριστιανοί ορθόδοξοι. Παρ' όλα αυτά, χρειάστηκε να περιμένουν οι Κωστιλήδες ως το 1947 πριν τολήσουν να ασκήσουν δημόσια την τελετουργία τους, φοβούμενοι τις διώξεις της Εκκλησίας, η οποία και τους κήρυξε παγανιστές και ειδωλολάτρες, θεωρώντας τα Αναστενάρια ως επιβίωση των διονυσιακών ιεροτελεστιών.

Κανείς δεν θα έλεγε ότι στην Ελλάδα η λατρεία των αγίων και των εικόνων, ή ακόμη και η πίστη στις θαυματουργές ιδιότητες ορισμένων εικόνων, είναι ασύμβατες με το πνεύμα της Ορθοδοξίας· μολαταύτα το ότι κάποιοι θυσιάζουν αρνιά ή ταύρους, χορεύουν πάνω

στα αναμμένα κάρβουνα και πιστεύουν ότι καταλαμβάνονται από τον Άγιο Κωνσταντίνο αρκεί για να εξάψει τη φαντασία των ανθρώπων της Εκκλησίας που επικαλούνται παντός είδους κλασικές ιεροσυλίες. Κι όσο καλοί χριστιανοί κι αν είναι οι μετέχοντες, η άμεση επικοινωνία με τις εικόνες όσο και η αγιοληψία είναι πρωτεύοντα στοιχεία στα Αναστενάρια. Η αγιοληψία δεν επιτρέπει απλώς στους αναστενάρηδες να χορεύουν αβλαβώς πάνω στα αναμμένα κάρβουνα, αλλά είναι επιπλέον και εκείνο που τους θεραπεύει από όλα τους τα δεινά – γιατί, σε τελευταία ανάλυση, στην περίπτωση των Αναστεναριών έχουμε να κάνουμε με μια θρησκευτική θεραπεία.

Η επιβεβαίωση της καταγωγής

Στο σημείο αυτό, ο Danforth διευρύνει το ερευνητικό του πεδίο. Η ελληνική κοινωνία δεν είναι ιδιαίτερα ανεκτική σε ότι αφορά την ατομική αποτυχία. Επιπλέον, έως πρόσφατα ακόμη, ήταν μια κοινο-

νία όπου όσοι αντιμετώπιζαν κοινωνικές και ψυχολογικές δυσκολίες δεν είχαν εύκολη πρόσβαση στις διάφορες μορφές ψυχοθεραπείας. Κατά συνέπεια, τα κοινωνικά και τα προσωπικά προβλήματα έχουν την τάση να σωματοποιούνται, να μεταφράζονται σε μια γλώσσα σωματικών ασθενειών η οποία ελαχιστοποιεί την προσωπική ευθύνη και τα κοινωνικά στίγματα.

Εξάλλου, στο χωριό όπου διεξήγαγα τη δική μου επιτόπια έρευνα, ο κάθε άτυχος μετανάστης που δεν είχε πλουτίσει στο εξωτερικό και επέστρεφε στο χωριό ηττημένος διηγόταν το ίδιο παραμύθι: όλα πήγαιναν καλά ώσπου ξαφνικά ένωσε μιαν αδιαθεσία. Αρρώστησε, υπέφερε από άγχος, και οι γιατροί του σύστησαν να γυρίσει στην πατρίδα.

Η σωματοποίηση αποτελεί σήμερα ένα ευρέως αναγνωρισμένο φαινόμενο και όχι μόνον στην Ελλάδα.

Όμως στην Αγία Ελένη και μεταξὺ των Κωστιλήδων, η σωματοποίηση συμπύρεται με ένα άλλο φαινόμενο, την «πνευματοληψία». Όσοι υποφέρουν από μιαν έλλειψη κοινωνικής προσαρμογής, από μια αίσθηση απογοήτευσης και κατάθλιψης, παραπονιούνται συχνά για ημικρανίες, για πόνους στο στήθος, για ιλίγγους, για νευρικές κρίσεις. Αυτή όμως η σωματοποίηση μεταφράζεται με τη σειρά της σε ένα καθαρά θρησκευτικό ιδίωμα. Υποφέρουν γιατί πρόσβαλαν τον Άγιο Κωνσταντίνο ή γιατί δεν υπάκουσαν στις εντολές του. Το φάρμακο αναζητείται στο ίδιο θρησκευτικό ιδίωμα: να υπηρετήσουν τον Άγιο ως αναστενάρηδες, να χορέψουν για χάρη του.

Όπως διευκρινίζει ο Danforth, «κάθε φορά που ένας αναστενάρης καταλαμβάνεται από τον Άγιο, ο χορός που εκφράζει την αγωνία και τον πόνο μετατρέπεται σε χορό που εκφράζει το είναι και την μέθεξη

σε μιαν υπερφυσική δύναμη [...]. Η μετατροπή αυτή [...] είναι δομικά παράλληλη προς τη μετατροπή μιας παθολογικής κατάστασης σε φυσιολογική, η οποία συντελείται σε όλη τη ζωή ενός αναστενάρη».

Η «ενδυνάμωση» (empowerment) του ατόμου χάρη στη δύναμη του Αγίου είναι λοιπόν το κύριο γνώρισμα της τελετουργίας, και ασφαλώς δεν μας εκπλήσσει το γεγονός ότι οι περισσότεροι από όσους γίνονται αναστενάρηδες κατέχουν περιθωριακή θέση στην κοσμική κοινωνία – είναι φτωχοί, πολιτικά και κοινωνικά ασημάντοι. Ούτε και είναι άξιο απορίας ότι, σε μια κατ' εξοχήν ανδροκρατούμενη και πατριαρχική κοινωνία, η πλειονότητα των αναστενάρηδων είναι γυναίκες.

Δεν είναι δυνατόν, ωστόσο, να κατανοηθούν τα Αναστενάρια αποκλειστικά και μόνο στη βάση των θεραπευτικών τους ωφελειών σε επί μέρους άτομα. Στο κάτω κάτω, πρόκειται για ένα κοινωνικό φαινόμενο, ένα θεσμό που σχετίζεται με τη συλλογική ζωή της κοινότητας καθώς και με την ιστορία αυτής της κοινότητας. Αν η λέξη «παράδοση» σημαίνει κάτι για τους Κωστιλήδες, τα Αναστενάρια είναι πράγματι παραδοσιακά, και ενσυνειδήτως μάλιστα.

Εξορίστηκαν από τη γενέτειρά τους, τη Βουλγαρία, και το πανηγύρι των αγίων είναι ταυτόχρονα και πανηγυρισμός της κοινότητας και μια επιβεβαίωση των καταβολών της, της ιδιαιτερότητάς της και της ταυτότητάς της. Αναστενάρηδες μη Κωστιλήδες δεν υπήρξαν ποτέ. Οι εικόνες είναι οι Παππούδες, οι πρόγονοι. Οι γενεαλογικές σχέσεις από την αρχαιότερη εικόνα των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης, του Γεροκωστιανού, έως τους πιο πρόσφατους απόγονους της, χρησιμεύουν ως αρχέτυπα αλλά και πρότυπα των γενεαλογικών σχέσεων που συνεχουν τους Κωστιλήδες ως «ράτσα».

Ο Danforth επισημαίνει ότι τα Αναστενάρια έγιναν θεματοφύλακες του παρελθόντος ενώ «ορισμένα στοιχεία της παραδοσιακής κουλτούρας του Κωστί, τα οποία δεν συσχετιζόνταν άλλοτε με τα Αναστενάρια, βρέθηκαν με την πάροδο του χρόνου να είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένα με αυτά». Δεν αποκλείεται η αγιοληψία να προσδίδει μια δύναμη σε άτομα, να τα ενδυναμώνει σε προσωπικό επίπεδο· εκείνο πάντως που με πολλούς τρόπους όντως «ενδυναμώνει» η αγιοληψία είναι η κοινότητα.

Φυσικά, η «ενδυνάμωση» είναι μια λέξη κλειδί της ορολογίας του κινήματος New Age, ωστόσο στην Αμερική εμφανίζεται με μια μορφή κάπως πιο εμπορεύσιμη. Εσείς την αγοράζετε και αυτή δουλεύει για σας. Ο Harold Robbins, του οποίου το προσφερόμενο σε επιχειρηματίες σεμινάριο πυροβολασίας (ο ίδιος λειτουργεί ντυμένος με κοστούμι και γιλέκο) του απέφερε 75.000 δολάρια το 1985, έδωσε στο βιβλίο του τον τίτλο *Unlimited Power: the New Science of Personal Achievement*, και το παρουσιάζει ως έναν «οδηγό για το πώς να διαπρέψετε στον αιώνα της επιτυχίας». Οι Burkans – που κι αυτοί προσφέρουν βραδυνά σεμινάρια και αναχωρητήρια για τα σαββατοκύριακα με τίτλους όπως «Γυναικεία πνευματικότητα και προσωπική ισχύς» και «Σεξουαλικότητα, πνευματικότητα και τάντρα» – ισχυρίζονται παρομοίως ότι και οι δικοί τους όμιλοι πυροβολασίας υποδεικνύουν «με ποιο τρόπο να συνδυάσει κανείς την πνευματικότητα με την ευημερία» και πώς «να δημιουργήσει φίλους, να αποκτήσει γνώσεις και να αυξήσει τα εισοδήματά του». Αλλά για να είμαστε δίκαιοι, ο Ken Cadigan (ο παρείσακτος του Λαγκαδά) ακόμη πασχίζει να υπερβεί τις οικονομικές του δυσχέρειες και να στήσει, με τη συνδρομή χορηγών, τους δικούς του ομίλους πυροβολασίας.

Μυστικισμός και επιτυχία

Εκείνο όμως που επιτυγχάνεται με όλα αυτά, δεν είναι η εξαγορά του Αγίου Κωνσταντίνου ή οποιουδήποτε άλλου πνευματικού διαμεσολαβητή. Η δύναμη της επιτυχίας, η δύναμη της πυροβολασίας πηγάζει από τον ίδιο τους τον εαυτό (άλλωστε, αν μπορείτε να βαδίζετε πάνω στα αναμμένα κάρβουνα, το να κερδίζετε εκατομμύρια είναι παιχνιδάκι). Με την «ενδυνάμωση» του αμερικανικού ατομισμού, τι ανάγκη έχετε το Θεό; Ο Danforth επισημαίνει ότι η κυριότερη διαφορά ανάμεσα στα Αναστενάρια και στο αμερικανικό κίνημα του fire-walking είναι ότι, ακόμη και αν και τα δυο αποτελούν ίσως «θεραπευτικά συστήματα» τα οποία «μεταπλάθουν την εμπειρία που έχουν οι άνθρωποι για τον εαυτό τους και τον κόσμο», το αμερικανικό κίνημα το επιτυγχάνει μέσω ενός «καθαρά ψυχολογικού ιδιώματος», και όχι μέσω ενός θρησκευτικού. Στο κίνημα New Age, η πυροβολασία δεν είναι παρά μια μεταφορική έκφραση της ενδυνάμωσης, ένα «γρήγορο κόλπο» που απελευθερώνει τις λανθάνουσες δυνατότητες του ατόμου. Κι όμως, η σκευή του κινήματος New Age είναι αναμφίβολα πνευματική και θρησκευτική, κατά τρόπο μάλιστα ιδιαίτερα εκλεκτικό:

Κοίταξε μέσα στη φωτιά,

Om namahy shivaya

Ελευθέρωσε κάθε σου επιθυμία

Η αγάπη θα σε ανψώσει.

Μάθε να πετάς

και πέτα πιο ψηλά,

όλο και πιο ψηλά.

Om namaha shivaya.

Να τι ψέλλει ένα ουαλικό συγκρότημα, το Prana, στο οποίο ο Cadigan παρήγγειλε μια μουσική συνοδείας του χορού πάνω στη θράκα για μια παράσταση στην Καλιφόρνια.

Αυτός, εντούτοις, ο αλλόκοτος συνδυασμός ενός ανεξάρτητου μυστικισμού με μια δίχως αναστολές αναζήτηση προσωπικής και υλικής βελτίωσης, έχει ουσιαστικά τις ρίζες του στην ίδια την αμερικανική κοινωνία, όπως ακριβώς και τα Αναστενάρια έχουν τις δικές τους ρίζες στην ελληνική Μακεδονία. Είναι η σύζευξη, κατά τη δεκαετία του '80, του αιώνιου αμερικανικού ωφελμιστικού ατομισμού με την αντι-κουλτούρα της δεκαετίας του '60 – μια σχεδόν αναπόφευκτη σύζευξη, αφού η «παράλληλη» γενιά της δεκαετίας του '60 έχοντας πια ενηλικιωθεί αναγκάζεται να προσαρμόσει την αναζήτηση ενός νοήματος ζωής στις απαιτήσεις των σαράντα και τα στεγαστικά δάνεια. Ο κόσμος μπορεί να γίνει καλύτερος αν ο καθένας αποκτήσει καλύτερες συνθήκες ζωής κι αν η προσωπική «ενδυνάμωση» εναρμονισθεί με την παγκόσμια ευδαιμονία. Φυσικά, αυτό που φαντάζει πολύ διαφορετικό είναι ο «παραδοσιακός» χαρακτήρας των Αναστεναριών και του κινήματος New Age. Οι αναστενάρηδες, με τις εικόνες τους και την ιστορία τους, με την προσήλωσή τους στις δοξασίες και στις τελετουργίες της Ορθόδοξης Εκκλησίας, είναι οι θεματοφύλακες κοινοτικών παραδόσεων. Το New Age, με τον εκλεκτισμό του, με την ματωμένη αναζήτηση ακραίων εμπειριών, μοιάζει απλώς να βεβηλώνει τις αλλότριες παραδόσεις (απορρίπτοντας συνάμα και τις δικές του) στο όνομα της ατομικής επιτυχίας. Πολιτισμική συνοχή από τη μια πλευρά, ετερόκλητο συνονθύλευμα από την άλλη. Να όμως και η μεγάλη έκπληξη που μας είχε επιφυλάξει ο Danforth,

αφού προηγουμένως μας προετοίμασε γι' αυτήν με μιαν απαράμιλλη εθνογραφική μαεστρία. Η συμμετοχή του Cadigan δεν ήταν η μόνη περίπτωση αλληλοδιέσδυσης ανάμεσα στον κόσμο των Αναστεναριών και σε εκείνον του αμερικανικού fire-walking. Ήδη από το 1986 εμφανίστηκαν μερικοί νεόφυτοι Έλληνες αναστενάρηδες. Ήταν η Καίτη, μια νεαρή Αθηναία καλλιτέχνης· ο Δημήτρης, με πυχύ αοχι-τεκτονικής από πανεπιστήμιο των Ηνωμένων Πολιτειών· η Ειρήνη, από τις Σέρρες, ο πατέρας της οποίας είχε ζήσει στο Παρίσι· ο Κυριάκος, φοιτητής της φυσικής στη Θεσσαλονίκη. Επιπλέον, νέος αρχηγός των αναστενάρηδων ήταν ο Τάσος, ένας νεαρός γιατρός.

Ήταν νέοι, καλλιεργημένοι, ανήκαν στην αστική τάξη και ένιωθαν μπερδεμένοι. Ενδιαφέρονταν για το μυστικισμό, τον πνευματισμό, την αστρολογία, την παραψυχολογία, ακόμη και για την επιστήμη. Μιλούσαν για ανισορροπίες yin-yang, για «μεταβατικές κρίσεις», ή πάλι, στην περίπτωση του γιατρού, για ψυχοσωματικές ασθένειες. Προσπαθούσαν, και αυτοί, να επιτύχουν μια προσωπική ολοκλήρωση, πράγμα που δεν τους παρείχε η ζωή της πόλης. Γι' αυτό και ακολουθούσαν μια «παράλληλη» οδό. Η οδός αυτή τους είχε επαναφέρει στις ρίζες τους, στις παραδόσεις της ελληνικής αγροτικής κοινωνίας και τα Αναστενάρια.

Ο Danforth σημειώνει, ωστόσο, ότι, κατά παράδοξο τρόπο, «οι νέοι έλκονται από τα Αναστενάρια για πολλούς από τους ίδιους εκείνους λόγους που τους κάνουν να έλκονται και από ορισμένες πλευρές της αντι-κουλτούρας. Τα Αναστενάρια παρέχουν τη δυνατότητα σ' αυτούς τους νέους να γνωρίσουν κάτι που από τη μια είναι παλιό και παραδοσιακό, ενώ από την άλλη είναι καινοφανές και εξωτικό. Ο Κυριάκος [...] μπορεί να περιέλθει σε μια διαφορετική συνειδησιακή κατάσταση, περιβαλλόμενος για πρώτη φορά από τα σύμβολα της Ορθόδοξης Εκκλησίας με τα οποία ανατράφηκε. Μπορεί να καταλαμβάνεται από το ίδιο πνεύμα από το οποίο καταλαμβάνονταν και η γιαγιά του».

Ο κόσμος έχει λοιπόν γίνει μικρότερος. Ο λόγος του κινήματος New Age και ο λόγος των Αναστεναριών αρχίζουν να εμφανίζουν μερικές ανησυχητικές ομοιότητες. Και κατά τον Danforth, εμφανίζουν ανησυχητικές ομοιότητες και με τη γλώσσα της ανθρωπολογίας. Ποια είναι άραγε τα όρια ανάμεσα στο θρησκευτικό ιδίωμα των αναστενάρηδων, τις ψυχολογικές «αυτεπιβεβαιώσεις» των Αμερικανών fire-walkers και τις ανθρωπολογικές ερμηνείες των πανεπιστημιακών; Πώς να διακρίνουμε την αναζήτηση νοήματος που προσιδιάζει στον ανθρωπολόγο από την αναζήτηση του κινήματος New Age, ή ακόμη και από εκείνη των αναστενάρηδων, όταν παραδεχόμαστε αβίαστα ότι είναι αυτή ακριβώς η αναζήτηση που μας κάνει να ενεργούμε; Πώς να νομιμοποιήσουμε τον πανεπιστημιακό λόγο χωρίς να τον καταστήσουμε προνομιούχο σε βάρος των άλλων λόγων; Αυτό είναι που προβληματίζει τον Danforth.

Στη θέση του, ωστόσο, δεν θα ανησυχούσα καθόλου. Το *Firewalking and Religious Healing* είναι το είδος εκείνο μελέτης που καταδεικνύει ότι, ακόμη και στον μεταμοντέρνο κόσμο μας, η μεθοδική διερεύνηση της ανθρωπίνης εμπειρίας είναι πάντοτε εφικτή.

Μετάφραση από τα γαλλικά: Νίκη Μολφέτα
(Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης - Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Επιθεώρηση *Liber*, έτος 2, τεύχος 1, Μάρτιος 1990.

Σημείωμα για την ελληνική έκδοση

- Loring M. Danforth, *Τα Αναστενάρια της Αγίας Ελένης: πυροβασία και θρησκευτική θεραπεία*, Πλέθρον, Αθήνα 1995 (Σειρά: Λαϊκός πολιτισμός / τοπικές κοινωνίες· διευθυντής: Στάθης Δαμανάκος).

Ο αναγνώστης της ελληνικής μετάφρασης του βιβλίου του L. Danforth θα βρεθεί μπροστά στην παράδοξη κατάσταση να μη μπορεί να συσχετίσει τελείως τη βιβλιοκριτική του R. Just με το περιεχόμενο του ίδιου του βιβλίου. Το παράδοξο αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η ελληνική μετάφραση δεν περιλαμβάνει το ένα τρίτο του πρωτότυπου κειμένου, το οποίο αναφέρεται στο λεγόμενο «αμερικανικό κίνημα πυροβασίας». Το σοβαρό αυτό εκδοτικό απόπημα επιτείνεται ακόμη περισσότερο, καθώς γίνεται προσπάθεια να καλυφθούν επιμελώς τα ίχνη του απουσιάζοντος κειμένου: Από την εισαγωγή λείπουν δυόμισι σελίδες που αναφέρονται στην αμερικανική εκδοχή της πυροβασίας, ενώ από τη βιβλιογραφία απουσιάζουν οι σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές. Αλλά το σοβαρότερο είναι ότι δεν υπάρχει πουθενά ένα σύντομο σημείωμα του διευθυντή της σειράς ή τουλάχιστον του εκδότη (οι οποίοι πράγματι δεν μας έχουν συνηθίσει σε τέτοιου είδους αποπήματα) σχετικά με το λόγο ή την αιτία αυτής της επιλογής, που θα καθιστούσε έστω και στοιχειωδώς αποδεκτή αυτή την κατά τη γνώμη μου αυθαίρετη πράξη.

Δεν μπορώ να πιστέψω ότι ο λόγος είναι οικονομικός, αφού το εξαιρετικά ενδιαφέρον αυτό βιβλίο θα αγοραζόταν από το ίδιο, αν όχι, πιστεύω, μεγαλύτερο αριθμό αναγνωστών (δεδομένης και της ύπαρξης δύο πλέον πανεπιστημιακών τμημάτων κοινωνικής ανθρωπολογίας στην Ελλάδα). Δεν θα ήθελα να πιστέψω ότι ο λόγος της συνειδητής αυτής επιλογής είναι ότι το θέμα της αμερικανικής πυροβασίας «δεν μας αφορά». Κάτι τέτοιο έρχεται σε αντίφαση και με τη ρητή φιλοσοφία της σειράς, όπως εκφράζεται από το διευθυντή της, ότι «στόχος... είναι να παρουσιάσει τις πιο αξιόλογες εργασίες που πραγματοποιήθηκαν ...κατά προτεραιότητα στον ελληνικό χώρο» (άρα όχι αποκλειστικά - έμφαση δική μου). Κυρίως όμως μια τέτοια αντίληψη είναι επιλήψιμη, διότι βρισκόμαστε στο χώρο της κοινωνικής ανθρωπολογίας, ενός δηλαδή γνωστικού κλάδου από τη φύση του συγκριτικού. Ο ανθρωπολόγος επινοεί την ίδια του την κατανόηση, αφού αυτή συγκροτείται με αφετηρία τις κατηγορίες του δικού του πολιτισμού καθώς μετασχηματίζονται κάτω από την επίδραση της επιτόπιας έρευνας (R. Wagner). Τα αναστοχαστικά σημεία του κειμένου του Danforth τεκμηριώνουν πράγματι με γλαφυρότητα αυτή την άποψη. Κατά τον ίδιο τρόπο, ο αναγνώστης, ο Έλληνας αναγνώστης στην προκειμένη περίπτωση, μπορεί να κατανοήσει βαθύτερα τα αναστενάρια μέσα από τη συγκριτική, αντιστικτική σκοπιά του εθνογράφου. Θα πρέπει επίσης να θυμίσουμε ότι ο ίδιος ο Αμερικανός πυροβάτης Ken Cadigan πλησίασε τον Danforth επηρεασμένος ήδη από την εμπειρία του στο Λαγκαδά, υπάρχει δηλαδή ένας φυσικός, υπαρκτός δεσμός σε όλα τα επίπεδα αυτής της ανθρωπολογικής δουλειάς. Κι αυτόν τον «πυκνό» δεσμό δεν έχει κανείς το δικαίωμα να αναρριεί ή να αλλοιώνει, διότι αλλοιώνει και το έργο και τις ρητές προθέσεις του συγγραφέα.

Η οποιαδήποτε επανόρθωση με την έκδοση του υπόλοιπου κειμένου θα ήταν βέβαια εξαιρετικά γενναία πράξη εκ μέρους των υπευθύνων της συμπαθέστατης κατά τα άλλα αυτής σειράς. Η λύση αυτή φαντάζει οικονομικά εξεζητημένη και ρευστή, είναι όμως πιστεύω τίμια και γενναία.

Θεόδωρος Παραδέλλης